

Põhjamaade eeskuju – eeskuju Lissaboni strateegia jaoks?

Euroopa Parlamendi Taani, Soome ja Rootsi sotsiaaldemokraatide panus

Eessõna

Põhjamaad – Island, Norra, Rootsi, Soome ja Taani – on Euroopa kimalased. Näivad lendamiseks liiga rasked olevat, ent üllatavad oma kiiruse, vilkuse ja usaldusväarsusega. Need riigid on tõendus sellest, et küllaltki kõrged maksud, tugev avalik sektor, kõrged palgad, head toetused ja tugev sotsiaalne kaitse ei välista majanduskasvu ja õitsengut, vaid aitavad sellele kaasa. Omadused, mis mõnede silmis muudavad nad tänapäeva majanduses aeglaseks ja ebadünaamiliseks, on tegelikult osutunud nende peamisteks eelisteks.

Põhjamaad on elav tõendus sellest, kuidas keerukas sotsiaalne mudel võib olla konkurentsivõime ja majanduskasvu aluseks. Nad annavad kinnitust sellele, et sotsiaalpoliitika on tootlik tegur, et sotsiaalsed tagatised ja konkurentsivõime ei välista teineteist, vaid on teineteise eeltingimused.

Põhjamaade elukvaliteet on maailmas üks kõrgemaid, nendes asuvad paljud edukad rahvusvahelised korporatsioonid ning nendes valitseb laiahaardeline ja tugev sotsiaalne ühtekuuluvus. Põhjamaad on maailmas ühed konkurentsivõimelisemad ning mis kõige tähtsam – nende konkurentsivõime on tingitud just neist omadustest, mis jätavad neist mulje kui rasketest, unistest ja aeglaselt ümberorienteeruvatest riikidest: domineeriv avalik sektor ja laialdane ühiskondlik vastutus. Täpselt vastupidiselt neokonservatiivsete majandusteadlaste ja neoliberaalsete poliitikute arvamusalaldustele viimastel kümnenditel.

Euroopa konkurentsivõimelisust jälgides on selge, et selle muudavad tugevaks Euroopa mudeli parimad osad, seda mitte üksnes Põhjamaades, vaid kogu Euroopas. Euroopa kõige konkurentsivõimelisemad riigid on need, kes on nimetatud osi arendanud kõige enam, ja kõige kiirema majanduskasvuga riigid on need, kes teevad selles vallas kõige enam. Seepärast arvame, et Euroopas peaks olema rohkem riike, kes järgivad põhjamaade sotsiaalset mudelit, mitte ei hülga seda, ja kes lähenevad arengule terviklikult, mitte minimalistlikult.

Nii nagu Põhjamaad õpivad teistelt Euroopa riikidelt, võiksid ülejäänud Euroopa riigid saada inspiratsiooni Põhjamaadelt. Tunnistame, et Põhjamaadel on teatud arengut võimaldanud omadused ja meie Euroopa naabrid ei peaks Põhjamaade mudelit üle võtma täies mahus. Iga riik peab oma mudeli välja arendama vastavalt konkreetsetele oludele. Vaatamata sellele usume, et kogemusi jagades saame täiustada Euroopa majanduslikku, sotsiaalset ja keskkonna arengut.

Põhjamaade mudelit on kiitnud paljud, kuid selle üksikasju teavad vähesed. Need teadmised peaksid sisalduma selles dokumendis ja loodetavasti aitavad need kaasa arutelule Lissaboni strateegia üle Euroopas.

1. Sissejuhatus

Viis aastat on möödunud ajast, mil Euroopa riigipead ja valitsusjuhid leppisid kokku nn 2000. aasta Lissaboni strateegias. See strateegia peaks muutma Euroopa 2010. aastaks „maailma kõige konkurentsivõimelisemaks ja dünaamilisemaks teadmistel põhinevaks majanduseks, mida iseloomustab jätkusuutlik majanduskasv, arvukamad ja paremad töökohad ning suurem sotsiaalne ühtekuuluvus” ning selle mõte oli selgelt reageerida väljakutsetele, mis Euroopa ees seisid ja seisavad tänapäevalgi:

- üleilmastumine ja konkurentsi teravnemine;
- kiire ja üha kiirenev muutuste tempo;
- krooniline majanduslik ja poliitiline ebastabiilsus rahvusvahelises plaanis.

Lissaboni strateegia rajaneb eeldusel, et majanduskasv ning kõrged sotsiaalsed ja keskkondlikud standardid saavad väga hästi koos eksisteerida. See strateegia paneb need kolm elementi võrdsele tasemele ja seab need üksteise eeltingimusteks, mis on ainulaadne lähenemine. Eesmärgiks on majanduskasv ja parem tööhõive sotsiaalselt ja keskkondlikult säästvatel alustel.

Selge sõnum on, et tööturu paindlikkust ja konkurentsivõimet on võimalik ja meeldiv ühendada kõrge sotsiaalse ja tööga kindlustatuse ning kõrgete keskkonnastandarditega. Strateegia keskendub üleminekule teadmistepõhisele majandusele ja ühiskonnale, Euroopa sotsiaalse mudeli kaasajastamisele, et investeerida inimestesse ja võidelda sotsiaalse tõrjutusega, säästliku majanduskasvu saavutamisele ja kõrgete keskkonnastandardite säilitamisele.

Kui kaugele oleme jõudnud praegu, 2005. aastal? Vaatamata sellele, et protsess, mis peaks muutma Euroopa maailma konkurentsivõimelisemaks piirkonnaks, on poolel teel, oleme olukorras, kus Euroopa on silmitsi majanduskasvu aeglustumise ja tööhõive vähenemisega.

2. veebruaril 2005 esitas Euroopa Komisjon Lissaboni strateegia vahehindamise tulemused. Järeldustes mainiti, et strateegia vajab uut algust, kuna oleme 2000. aastal seatud eesmärkide saavutamisest veel kaugel.

Seetõttu soovitab komisjon keskenduda uute töökohtade loomisele ja majanduskasvule ning jätta Euroopa sotsiaalne mudel ja keskkonda säästev areng oma aega ootama. Euroopa Komisjon märkis: *Ilma majanduskasvu ja töökohtadeta ei ole säästlik areng ja Euroopa sotsiaalse mudeli kaasajastamine võimalik.* Näib, et paljud majandusharud arvavadki, et just nii tuleb toimida.

Ei tule. Me ei peaks majanduskasvu nimel tegema tööd rohkem, kauem ja väiksema palga eest. Me ei arva, et see on hea tulevikuvõimalus. Tugev Euroopa sotsiaalne mudel ja säästlik areng loob rohkem töökohti ja võimaldab suuremat majanduskasvu. See lubab meil töötada targemalt.

Usume, et algne Lissaboni strateegia suudab seatud eesmärgid saavutada, kui lisaks kõigele muule tekiks liikmesriikidel tunne, et nad juhivad seda protsessi, ning rakendaksid vajalikud meetmed ja õigusaktid. Oleme ühel meelel Euroopa Ülemkogu presidendi Jean-Claude Junckeriga, kes ütles:

„Kui Euroopa tahab olla tugev, vajab ta kolme omavahel seotud asja: paremat konkurentsivõimet, tugevamat sotsiaalset ühtekuuluvust ja tasakaalustatumat ökoloogilist keskkonda. „Jah” konkurentsivõimele; „ei” sotsiaalsete ja ökoloogiliste eesmärkide hülgamisele!” (Pöördumine Euroopa Parlamendi poole, 12.1.2005)

Me ei tohiks unustada, et Lissaboni strateegia on nii konkurentsivõime ja majanduskasvu kui ka sotsiaalse ühtekuuluvuse ja keskkonnakaitse strateegia. Oleme arvamusel, et peaksime jätkama algselt kavandatud teel. Põhjamaad on selge näide sellest, et taoline mudel toimib.

Põhjamaade mudel näitab, et neid kolme sammast (majanduskasv, sotsiaalne ja keskkonnakaitse) on võimalik ühendada. Meil on süsteem, mis ühendab tööturu paindlikkuse ja konkurentsivõime kõrge sotsiaalse ja tööga kindlustatuse ning kõrgete keskkonnastandarditega. Seepärast usume, et Põhjamaade vaatenurk edasiseks tööks Lissaboni strateegiaga on lisandväärtus. Samas on selge, et me ei saa seatud eesmärged saavutada ilma üheaegse majanduskasvu parandamise, investeeringute kooskõlastamise ning kaasaegsete reformideta hariduses ja tööturul. Lisaks eraettevõtluse innovaatilisusele ja ettevõtlikkusele tuleks rakendada muutusi kannustavat ja ambitsioonikat makromajanduspoliitikat.

Samas on meil maailma kõige konkurentsivõimelisem majandus. Näiteks tõstetakse Põhjamaade konkurentsivõimet esile Maailma Majandusfoorumi poolt avaldatud üleilmses konkurentsiraportis 2004–2005 (*The Global Competitiveness Report 2004–2005*). Raportis on näha, et kolm Põhjamaad on koos Ameerika Ühendriikidega maailma viie konkurentsivõimelisema riigi seas juba teist aastat järjest. Selles viidatakse asjaolule, et Ameerika vaid majanduskasvule keskenduv mudel ei ole ainus võimalus ja selle edukas alternatiiv on Põhjamaade mudel, mis ühendab majandusliku konkurentsivõime sotsiaalse heaolu ja kõrgete keskkonnastandarditega. See näitab, et üsnagi kõrged maksud ja tugev avalik sektor ei välista majanduskasvu ja õitsengut, otse vastupidi – aitavad sellele kaasa. Põhjamaad suudavad ühendada kõrge tööhõive kõrgete palkade, heade sotsiaaltoetuste ja kõrge sotsiaalse kaitsega. See on saavutatud tööturu reformimise ja aktiivsesse tööturupoliitikasse investeerimisega. Lisaks sellele oleme seadnud prioriteediks hariduse, elukestva õppe ja kahe töökoha vahepeal töötuna olemise aja lühendamise; oleme rõhku pannud sugudevahelise võrdsuse olulisusele, mittediskrimineerimisele, kvaliteetttöökohtadele ning uute keskkonnasõbralike tehnoloogiate uurimis- ja arendustegevusse investeerimisele.

Majandusliku tootlikkuse osas on Ameerika ja Põhjamaade mudelid väga sarnased, kuid erinevad selgelt selle tootlikkuse viljade jaotamise osas, nagu on näha eeltoodust. Kardame, et Euroopa Liit on asunud teele Ameerika mudeli suunas. Kui nii, siis võib Ameerika unelm saada Euroopa õudusunenäoks. See ohustaks Euroopa sotsiaalset mudelit ja Euroopa kodanike heaolu. Seepärast soovime selles kirjutises anda selge ülevaate alternatiivist. Soovime kirjeldada Põhjamaade mudeli mõnd peamist punkti näitamaks, et on ka muid võimalusi ning et Lissaboni strateegia selle algsel kujul võib olla edukas, kui tegutseme vastutustundlikult ja koos.

2. Sotsiaalne heaolu ja konkurentsivõime

Nagu juba mainitud, suudavad Põhjamaad ühendada kõrge tööhõive kõrgete palkade, heade sotsiaaltoetuste ja kõrge sotsiaalse kaitsega. Oleme mitmesugustes konkurentsivõime ja tootlikkuse edetabelites kõrgetel kohtadel. See kehtib ka sotsiaalse turvalisuse kohta: Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) andmetel on Põhjamaade töötajate olukord palju parem ja turvalisem kui ükskõik kus mujal maailmas.

Me ei taha võitjate ja kaotajate ühiskonda, nagu on USAs. Kui USA ja Põhjamaad on tootlikkuse seisukohalt üsna sarnased, siis Põhjamaades jaotuvad rikkus ja tootlikkuse viljad palju võrdsemalt. Aktiivne tööturupoliitika ja aktiivne sotsiaalne dialoog tööturu organisatsioonide vahel kaitsevad seda võrdsuspoliitikat.

- *Põhjamaad pakuvad oma töötajatele parimat majanduslikku turvalisust maailmas. Rahvusvaheline tööorganisatsioon hindas üle 90 riigi tööga seotud turvalisust, sh sissetulekute kaitstus, võrdsus ja oskuste omandamine. Majandusliku turvalisuse edetabeli eesotsas olid neli Põhjamaad – Rootsi, Soome, Norra ja Taani. Ameerika Ühendriigid olid 25. kohal. Allikas: Economic Security for a Better World Programme on Socio-economic Security, ILO, september 2004.*

3. Aktiivne tööturupoliitika aktiivse tööjõu saavutamiseks

Üheks Põhjamaade edu põhjuseks on meie tööturusüsteem ja viis, kuidas tegeletakse tööturuküsimustega.

Aktiivne tööturupoliitika on Põhjamaade mudeli üheks olulisimaks tunnusjooneks. See edendab maksimaalset tööhõivet, võrdseid võimalusi ja rikkuse ühtset jaotumist. See on oluline vahend tööhõive suurendamiseks ja parandamiseks töötingimuste hindamise ja arendamise ning tööjõuressursside koordineerimise ja ümberpaigutamise ühiskonnas. Selle peamine sõnum on, et kedagi ei tohi jätta üksi, vaid kõigi eest tuleb ühel või teisel viisil hoolt kanda. Samas kui töötud saavad riigilt rahalist abi, peavad nad olema tööturule kättesaadavad. Selle eesmärgiks on muuta töötud töölisteks nii peaaegu kui võimalik. Lisaks töötute tööturule tagasitoomisele on oluline investeerida elukestvasse õppesse ja koolitusse töökohtadel, et vältida töötuks jäämist. Sellise mõtteviisi kasulikkus nii tootlikkuse kui ka konkurentsivõime seisukohalt on ilmselged.

Tõhusa aktiivse tööturupoliitika eesmärgiks on parandada töötajate oskusi ja pädevusi, et varustada neid tööturu tulevaste muutustega toimetulekuks vajalikuga, eriti töötusperioodil. Sel moel suudab tööjõud toime tulla uute kohustustega, kui majandus on taastunud. Rohkem tähelepanu tuleks pöörata noorte ja pikaajaliste töötute kaasamisele tööellu.

- *Statistika näitab, et Põhjamaade tööturg on aktiivne ja tõhus, parema tööhõive ja väiksema palgavahega kui mujal Euroopas. Taanil õnnestus 90ndatel aktiivsete tööturumeetmetega töötust oluliselt vähendada, säilitades seejuures madala inflatsioonitaseme. Pärast 90ndate alguse majanduslangust suutsid Rootsi ja Soome kõrge tööhõive taastada.*

4. Tööturu osapoolte sõltumatus ja vastutus

Põhjamaade tööturu osapooltel lasub suur osa tööturu regulatsioonide alalhoidmise vastutusest. Nad vastutavad kokkulepete järgimise eest ja riik annab neile palju vabadust. Tööturu osapoolte vastutus ja sõltumatus on võimalik ametiühingute liikmete suure osakaalu tõttu. Valitsused ei mõjuta tööturu osapoolte läbirääkimisi, v.a juhul, kui see ei tekita lisandväärtust kokkulepetele kaasaitamisel.

4.1 Ametiühingute ja valitsuste partnerlus

Põhjamaad hindavad väga kõrgelt „usku ühiskonda”. Neid on nimetatud isegi üksmeeleühiskonnaks. Selle usu väljendus on aktiivne tööturupoliitika koos tugevate ametiühingute ja kollektiivlepingutega ametiühingute ja tööandjate vahel. Kodanikud ja riik tunnustavad tööturuorganisatsioone, samuti tunnustavad nad ise üksteist.

- *Suur enamus tööjõust kuulub Põhjamaades ametiühingutesse, kes sõlmivad kollektiivlepinguid tööandjate ja riigiga. Soomes, Rootsis ja Taanis on umbes 80% töötajatest ametiühingutes.*

Põhjamaades on tööturuorganisatsioonid sõlminud valitsustega mitme aastakümne peale kesksed palgapoliitika kokkulepped, mille eesmärk on parandada töötingimusi ja sotsiaalkindlustussüsteemi. Tööandjate ja töötajate kesksed konföderatsioonid peavad läbirääkimisi kesksete palgapoliitika kokkulepete üle, vahel ka kolmepoolsete lepete üle, kuhu on kaasatud ka riik, ning need puudutavad mitte ainult palku, vaid ka tööelu hindamist ja parandamist. Kokkulepete eesmärgiks on edendada võrdsust meeste ja naiste vahel, tasakaalu töö ja perekonna vahel ning hea käitumise põhimõtteid tööturul. Kokkulepetes käsitletakse ka hüvitisi ning sotsiaalkindlustus- ja pensionimakseid.

- *Põhjamaadest võib leida näiteid palgakokkulepetest, mis sisaldavad näiteks ka sissetulekust sõltuvaid töötushüvitisi, maksuvabastusi, pubkuserahasid ja lühenatud tööpäeva. Näiteks viimases palgapoliitika kokkuleppes parandab Soome koondatud töötajate olukorda tunduvalt.*

Palgapoliitika kokkulepetega on suudetud vähendada töötust ja säilitada madal inflatsioon, mille tagajärjeks on töötajate ostujõu suurenemine. Sellised kokkulepped kestavad tavaliselt üks-kaks aastat või kauemgi. Mida pikema kehtivusega kollektiivleping, seda selgem on tulevik tööandjatele ja seda kergem on neil planeerida tulevase tegevusi ja investeeringuid. Seepärast väljendabki enamik tööandjaid selle mudeli ja kokkuleppele järgneva õhkkonna üle heameelt, sest see tähendab ka rahulikku aega, mil kõik osapooled saavad keskenduda kõige tähtsamale – tööle.

Siiski on vaja paindlikkust. Kollektiivlepingud on nii avalikus kui ka erasektoris üha enam avatud valdkondade ja kohalikele kokkulepetele tööaja ja tööturutingimuste osas.

- *Näitena võib tuua mõningaid Põhjamaade ametiühinguid, kes on algatanud mudeli, kus tööaeg võib olla paindlik ja selle osas sõlmitakse kohalikele kokkuleppeid, kuid palgad ja töötajate õigused on endiselt reguleeritud kesksete kokkulepetega. Ka teiste sektorite ettevõtetel on rohkem labeerimisvabadust.*

5. Tööturu ümberstruktureerimine ja tööstuslike muutuste juhtimine

ELis on vaja reformida tööga kindlustatust ja tööturu seadusi, et need oleksid *turvalisemad*. Lissaboni eesmärkide saavutamiseks vajame tööturгу, mis pakub töötajale *reaalset* tööga kindlustatust; kindlustatust, mis on käimasolevate tööstuslike muutuste ja muude pingete eest võimalikult hästi kaitstud. Selle asemel, et loota ühe ja sama töökoha säilimisele kogu eluks, peab lootma teadmisele, et oskused hoitakse ajakohased ja töötajad jäävad tööturule ning arenevad. Selgelt on vaja kindlat getutsemist, et anda kõigile võimalused elukestvaks õppeks.

Usume, et Põhjamaade tööturud on heaks eeskujuks. Meie tööturud on üsnagi paindlikud. Samas on töötajate turvalisus kõrge. See on võimalik tänu tugevatele ametiühingutele, tervele sotsiaalsele dialoogile ja aktiivsele tööturupoliitikale – k.a kutschariduse ning tööpakkumiste ja -taotluste kokkuvõimise avalikud ja erasüsteemid – ning sotsiaalkindlustussüsteemile, mis ei hülga kedagi.

Kuid me ei saa seatud eesmäärke saavutada ilma üheaegse majanduskasvu parandamise, investeringute kooskõlastamise ning kaasaegsete reformideta hariduses ja tööturul. Lisaks eraettevõtluse innovaativisusele ja ettevõtlikkusele tuleks rakendada muutusi kannustavat ja ambitsioonikat makromajanduspoliitikat. Vaja oleks ettepanekuid, kuidas siduda Lissaboni strateegiat makromajanduslike instrumentidega.

- *Statistika põhjal kulutavad Põhjamaad Euroopas suurima osa SKPst sotsiaalkuludele ning oluline osa SKPst kulub aktiivsele tööturupoliitikale ja perepoliitikale.*
- *Rootsis ja Taanis oli Lissaboni strateegia tööhõive eesmärk 2010. aastaks saavutatud juba algusest peale.*

Tänapäeva ELis on tööstuslikud muutused osa elust. Seda on selgelt näha näiteks tavapärasest tööstusliku tootmise sektoris, kus inimesed kaotavad sageli töö tänu tööjõu palkamisele väljastpoolt. Seda arengut peatada ei saa, ELi riigid peavad sellega kohanema ja seda juhtima.

Peame andma töötajale võimaluse elukestvast õppest kasu saada. Nii saame Euroopas haritud tööjõu, kes on suuteline muutustega kohanema. Et tulla toime tööturul ja ettevõtete ümberstruktureerimisega, peavad töötajad olema muutustesse kaasatud ja omama neile reaalselt mõju. Töökorralduse ja töökeskkonna küsimused on selles osas otsustavad.

Siin on Põhjamaade panus vajalik. Eelkirjeldatud kaasav ja paindlik tööturg, töötajate suur osalemine ja mõju ning kaasaegne töökorraldus on olulised tegurid muutuste juhtimisel, et säiliks konkurentsivõime ja sotsiaalne edumeelsus. Ettevõtetele, kes on silmitsi ümberstruktureerimisega ja kes otsustavad palgata tööjõudu väljastpoolt, tuleb selgitada nende sotsiaalset vastutust. Tugevate ametiühingute ja muutusteks hästi ettevalmistatud tööjõuga saab juhtida tööstuslike muutusi ja vähendada sotsiaalseid kulusid.

- *Statistika näitab, et naiste ja noorte tööhõive on Põhjamaades kõige kõrgem ning eakad inimesed lähevad seal pensionile hiljem kui mujal Euroopas. Samuti on palkade erinevused üsna väikesed.*
- *Elukestva õppe osas näitab statistika, et õppimise ja kooolituse kaasatud 25–64aastaste protsent on Põhjamaades Euroopa Liidu suurim.*

EL peab püüdlema *töökohtade arvu suurendamisele*, kuid samas tuleb püüelda ka *paremate töökohtade* poole. Tuleb tegeleda stressi ja vaimsete probleemidega töökohtadel, samuti haiguse tõttu töölt puudumistega. Pikas perspektiivis ei ole tööturg, kus töötajad end ebamugavalt tunnevad,

ühiskonnale tervikuna kasulik. Turvaline ja tervislik töökeskkond ja töökorraldus on majanduse ja ühiskonna edukuse näitajad.

Euroopa tööturg ja elanikkond on paljuski muutunud, mille tulemusel on tekkinud uued ohud tervisele. Need ei ole pelgalt füüsilised ohud, vaid ka psühhosotsiaalsed. Tegutsemine paremate töötingimuste ja heaolu suunas on sellega seoses olulised. Füüsilise töökeskkonna probleemid vajavad endiselt lahendamist, samas kui on juurde tekkinud ka palju sotsiaalse ja psühholoogilise töökeskkonna probleeme. Selle olukorraga toimetulekuks on oluline rakendada poliitilisi meetmeid.

Säästliku tööturu loomiseks, et inimesed tahaksid ja suudaksid tööturul püsida võimalikult kaua, on vaja tagada kvaliteetsete töökohtade olemasolu. Peame tegema kõik selleks, et liidu tervise ja ohutuse strateegia ellu viidaks. Lisaks sellele, peame tagama selle, et inimesi ei kurnataks. Me ei peaks tegema tööd rohkem, vaid targemini. Kvaliteetsed töökohad, kõrge tööhõive ja suur tootlikkus käivad käsikäes ning Põhjamaade tööturult leiab kasulikke näiteid.

6. Sugude võrdsus

Naiste tööhõive on Põhjamaades Euroopa suurim. Nende kogemuste põhjal saame suurendada naiste osalust tööturul ka mujal Euroopas.

Peame tagama ELi sugude võrdsuse õigusaktide vastuvõtmise ja rakendamise. Lisaks peame püüdma vältida naistele liigsete takistuste tekitamist. Ettepanekud, mis muudavad tasakaalu töö ja pereelu vahel raskemini saavutatavaks, takistavad naiste osalust tööturul. Seepärast peavad liit ja liikmesriigid pöörama sellele probleemile erilist tähelepanu seadusandluses ja tööturu korraldamisel. Liikmesriigid peavad näiteks tagama väljaspool kodu laste ja eakate eest hoolitsemise kättesaadavuse, taskukohasuse ja kvaliteedi.

Põhjamaade statistika räägib selget keelt. Siiski on sugude võrdse kohtlemise saavutamiseks veel palju ära teha. Seda eriti tulude jagunemise osas. Võrdsuse edendamiseks tulude jagunemisel on paljudes sektorites käivitatud palgareformi projektid, mis põhinevad erinevate tööde nõuete hindamisel.

Pereplaneerimine, laste päevahooldus, emapuhkus ja vanemahüvitis ning tööga kindlustatus emaks saamise korral on Põhjamaade naiste iseenesest mõistetavad õigused. Kuigi vanemapuhkust võib saada nii ema kui ka isa, ei ole viimased seda siiani eriti sageli kasutanud. Kuid umbes pooled isad kasutavad seda õigust kuni kolm nädalat.

Lisaks tuleb tunnistada suguliselt eraldatud tööturu küsimust. Näiteks tuleks erilist rõhku panna teadusuuringutega tegelevatele naistele. Liikmesriigid peaksid oma tegevuskavades pöörama tähelepanu sellele, kuidas kaasata uurimistegevusse rohkem naisi. Et lõpetada suguline eraldatus tööturul, peavad EL ja liikmesriigid julgustama mehi ja naisi asuma tööle tööturu teistes sektorites.

Teine väljakutse tööturul on osalise koormusega töötavad naised. Naised töötavad erinevates sektorites osalise koormusega palju enam kui mehed. Et suurendada naiste tööhõivet Lissaboni strateegias ettenähtud tasemele, peavad EL ja liikmesriigid propageerima õigust töötada täiskoormusega, pöörates erilist tähelepanu naistele.

Lõpetuseks võib öelda, et Põhjamaade seisukoht on, et majanduskasv ei ole võimalik, kui naiste ja meeste tööhõive ei ole suurem. See tähendab, et majanduskasv ja sugude võrdsuse küsimused on omavahel tihedalt seotud.

- *Statistika näitab, et Põhjamaades on naiste tööhõive nelja esimese seas, kusjuures Rootsis ja Taanis töötab 15–64aastastest naistest 70%.*
- *Soomes peavad vähemalt 30 töötajaga ettevõtteid rakendama meetmeid, et iga-aastastes palkamisplaanides kajastuks meeste ja naiste võrdsus. Meeste ja naiste võrdõiguslikkuse seadus keelab igasuguse soolise diskrimineerimise töölevõtmisel. Seaduse kohaldamist jälgib võrdsete võimaluste ombudsman.*
- *Põhjamaades annavad vanemahüvitised võimaluse end laste eest hoolitsemiseks töölt vabaks võtta. Näiteks Rootsis makstakse vanemahüvitist 480 päeva.*

7. Pakkumine tööturul

ELi elanikkond vananeb. Mitte väga kauges tulevikus tekib probleeme töötajate leidmisega. Põhjamaade demograafiliste arengute põhjal on töötajate arv vähenemas ja sõltuvussuhe suureneb. Sama kehtib ka ülejäänud Euroopa kohta. Seetõttu peame tööturu pakkumispoolt hoolikalt uurima. Tulevikus peame kasutama kõiki ressursse, et kompenseerida tööjõulise elanikkonna vähenemist ja eakate arvu kasvu.

Seetõttu ongi vaja aktiivset tööturupoliitikat, mis püüab kaasata ka neid, kes tööturul ei osale. See kehtib kõigi nende eakamate töötajate kohta, kes liiga vara tööturult lahkuvad või on sunnitud seda tegema. Kui soovime, et nad töötaksid kauem, peame tagama neile reaalse turu.

See kehtib eriti naiste kohta, kes leiavad end meestest sagedamini töötuna ja töötavad sageli osalise koormusega. Peame looma aktiivstrateegia naiste kaasamiseks tööjõuturule, nagu on ülal kirjeldatud. Paljudes liikmesriikides on naised mahajääjate seas.

See kehtib samuti kõigi nende inimeste kohta, kes tulevad ELi mujalt ja on liiga sageli sunnitud jääma töötuks. Paljudel immigrantidel on hea ametialane kvalifikatsioon ja me peame leidma süsteemi, mis võimaldaks nende kogemusi ja teadmisi rakendada. Peame välja töötama strateegia võrtoõliste võimaliku vajaduse jaoks. Vajame sellist strateegiat, et tulevikus mitte silmitsi seista tööjõupuudusega ja leida hea toimetulekuvõimalus väljastpoolt ELi tulijatega.

Lisaks peaksime keskenduma kooli poolelijätjatele ja nende kaasamisele tööjõuturгу. Euroopa noorsugu on oluline ressurss Lissaboni eesmärkide saavutamiseks ja demograafiliste arengutega toimetulekuks. Konkurentsivõimelise ja teadmispõhise majanduse loomiseks tuleb noorteküsimus kaasata kõigisse Lissaboni strateegia protsessidesse ja instrumentidesse. Teadmispõhine majandus nõuab kõrgemat haridustaset. Juba töötavatel noortel peaks olema võimalus oma pädevusi parandada töökohtadel korraldatud teemapäevade, kursuste või õppepuhkuse kaudu.

2004. aastal käivitasid Prantsusmaa, Saksamaa, Rootsi ja Hispaania valitsused Euroopa Noortepakti idee. Pakti mõte on kaasata Lissaboni strateegiasse noorteküsimus, kuna selles strateegias on rõhutatud, et tuleb tegeleda Euroopa demograafilise tasakaalu kadumise ja elanikkonna vananemisega, nagu mainiti Euroopa Ülemkogu kevadisel kohtumisel 2005. aastal.

Meie arvates on avatud kooskõlastusmeetodi kasutamine kohane ja kasulik vahend noortepoliitika kooskõlastamiseks Euroopas. Kuid oluline on, et häid kavatsusi toetaksid konkreetset poliitilised

algatused, seetõttu peaksime Lissaboni strateegia riiklikes tegevuskavades keskendumas noortele. Noorteuuringuid tuleb tõhustada – nii demokraatliku osaluse kui ka elutingimuste osas – ja kõikides riikides tuleb käivitada noorteuuringute programmid. Lisaks sellele näitavad paljud aruanded, et mobiilsus on noorte usalduse ja silmaringi suurendamisel väga oluline. Tuleb paremini teavitada noori olemasolevatest võimalustest kogemuste omandamiseks välismaal ja aidata selles osas kõige ebasoodsamas olukorras olevaid noori.

- *Rootsi jõupingutused töötajate harimisel ja nende oskuste arendamisel on ELi parimad.*
- *Peaaegu 70 protsenti 55–64aastastest Rootsi elanikest töötab. Taanis (ELis teisel kohal) on see protsent 60. Soomes (kabekasas koht) 50. Põhjamaade selle vanuserühma naiste tööhõive on samuti suurim.*

8. Haridus – ühiskonna selgroog

Haridusel on igas ühiskonnas oluline roll. Põhjamaades on aru saadud, et haridus on konkurentsivõime ja ühiskonna eduka toimimise võti. See on üks meie väärtuslikemaid ressursse. Põhjamaade haridussüsteemi on sageli peetud maailma edukaimateks. Peaaegu kaks kolmandikku noortest asub omandama kõrgharidust. Mis teeb selle süsteemi teiste maade omast nii erinevaks? Ehk kõige olulisem omadus on see, et haridus on vähem politiseeritud kui mujal. See võimaldab kõigil huvirühmadel, vanematel, õppuritel ja võimudel keskenduda tõeliselt olulisele.

Põhjamaades on kõigil õigus haridusele. Juhtiv arvamus on, et ka üks õpilane ei tohi haridusetä jääda. Haridus on alates lasteaedadest kuni ülikoolini praktiliselt tasuta. See on ehk olulisim hariduse tunnusjoon. Haridust ei peeta mitte ainult privileegiks, vaid ka õiguseks ja kohustuseks. See on inimese elu alus ning kõigil peab olema võimalus seada eesmärgid ja unistada. Võrdsed õigused ja ligipääs haridusele peegeldavad otseselt ühiskonna teadmisi ja oskusi ning kajastuvad sellistes olulistest näitajates nagu tervis ja eluiga. Teisisõnu, haridus on heaolu võti.

Põhjamaades on laialdane üksmeel, et kõigi inimeste haridustaseme tõstmine on ühiskonnale kõige kasulik. Me ei tee varakult vahet edukatel ja vähem edukatel õpilastel. Põhikoolis käivad 7–16aastased lapsed. Siis lähevad nad kas gümnaasiumi, mille lõpus saavad tunnistuse, mis võimaldab neil ülikooli astuda, või kutsekooli. Nii koolid kui ka ülikoolid kuni magistrantuurini on praktiliselt tasuta. See on hariduse olulisim tunnusjoon.

„Usume, et parima tulemuse saavutame siis, kui investeerime kõikidesse lastesse üheksa aastat ja anname neile sarnase hariduse.” Soome haridusminister Tuula Haatainen

Selline poliitika on osutunud väga edukaks. Paljud hariduse tulemuste uuringud on näidanud, et Põhjamaade saavutused on üsnagi head.

- *Umbes 86% Põhjamade 20–24aastastest on lõpetanud vähemalt gümnaasiumi.*
- *OECD poolt läbiviidava uuringu PISA eesmärgiks on hinnata teadmisi ja oskusi, mida on vaja ühiskonnas täielikuks kaasalöömiseks, mitte õppekava valdamist. 15aastaseid õpilasi enam kui 40 riigist testitakse matemaatikas, loodusteadustes, lugemises ja probleemide lahendamises. 2000. ja 2003. aasta tulemused on enam-vähem sarnased: Soome 15aastased on kõigis neljas valdkonnas tublimad; teiste Põhjamaade õpilaste tulemused olid samuti keskmisest paremad.*

Kuna ühiskonnas toimuvad laiaulatuslikud muutused, ei piisa vaid laialdasest ja heast põhiharidusest. Vaja on ka täiendõpet kogu tööelu jooksul, s.o elukestvat õpet. See ei ole oluline ainult indiviidi tasandil, vaid aitab luua tugevat ja jätkusuutlikku konkurentsivõimet.

9. Investeerimine teadusesse ja uurimistöösse

Üks küllaltki kõrge maksustamise ja riigi kulutuste aspekt, mis on palju kaasa aidanud Põhjamaade edule, on investeerimine teadusse, uurimis- ja arendustegevusse.

Lissaboni eesmärkide saavutamise uurimisel (Maailma Majandusfoorum 2004) osutus Soome kõigis hinnatud valdkondades esimeseks ja kõige konkurentsivõimelisemaks riigis ELis. Taani oli teine ja Rootsi kolmas. Selles uurimuses mõõdeti näiteks infoühiskonna ja majandusteenuste efektiivsust ning investeringuid innovaatsivõimele ning uurimis- ja arendustegevusse.

- Euroopa innovaatsivõime statistika (Euroopa innovaatsivõime edetabel 2004) alusel on Euroopa juhtivad riigid Rootsi ja Soome.
- Suurimaid investeringuid uurimis- ja arendustegevusse tehakse Põhjamaades. Rootsi investeerib uurimis- ja arendustegevusse enam kui ükski teine ELi liikmesriik – 4,3% SKPst. Soome on 3,4%ga teisel kohal ja Taani 2,4%ga neljandal.

ELi 15 vana olia keskmine on Lissabonis eesmärgiks seatud 3%st palju madalam. Ka riiklike investeringute maht uurimis- ja arendustegevusse on Põhjamaades ELi 15 riigi keskmisest palju kõrgem.

Põhjamaadel on pikad koostöötraditsioonid (juba enne, kui Rootsi ja Soome ELiga ühinesid) ning nad on loonud mitmeid juhtivaid keskusi, kus erinevate Põhjamaade teadlased ja magistrandid on kogunenud, et teha uurimistöid mitmesugustes valdkondades. Samuti on oluliseks peetud pidevat teabevahetust teadustöö alal riiklikult rahastatavate asutuste ja eraettevõtete vahel.

Kõik need eelmainitud aspektid on komisjoni poolt seatud eesmärgid seitsmenda raamprogrammi ja Lissaboni strateegia raames.

10. Jätkusuutlik keskkond

Põhjamaad on tuntud nende keskkondlikult edumeelsete strateegiate poolest ja meil on pikad koostöötraditsioonid mitmete keskkonnaküsimuste vallas.

Oleme investeerinud keskkonnasõbralikesse tehnoloogiatesse ja saavutanud selles vallas häid tulemusi. See on andnud Põhjamaadele konkurentsieelise.

Keskkonnatehnoloogia on kiiresti kasvav tehnoloogiaharu. Selle turg on kogu maailmas ja lisaks sellele töötab ELis selles sektoris üle kahe miljoni elaniku. Keskkonnatehnoloogia arengu ja rakendamise saame leida uusi lahendusi keskkonnaprobleemidele.

Peame edendama uurimis- ja arendustegevust ning keskkonnasõbralike leiutiste rakendamist kõigis sobivates sektorites. Uurimistegevus keskkonnasõbralike tehnoloogiate vallas ja meie oskusteabe parem kasutamine selles valdkonnas tähendab uusi töökohti ja säästlikku arengut. Sama oluline, kui on uute tehnoloogiate arendamine ja nende juurutamise lihtsamaks muutmine, on keskkonnasõbralikele tehnoloogiatele turu loomine. Euroopa Liidu keskkonnaalased õigusaktid ja standardid peavad olema piisavalt ranged, et luua turg sellistele tehnoloogiatele. Suurem tähelepanu keskkonnasõbralikele tehnoloogiatele tekitab rohkem töökohti ja suurendab uurimistegevust ning vähendab keskkondlikke ja sotsiaalseid kulusid. Seega on vaja laiendada efektiivseid ja säästlikke lahendusi.

Samuti peab prioriteetseks saada uurimistegevus taastuvenergia osas. ELil on 2010. aastal kavas toota 21% elektrist taastuvatest energiaallikatest. Taastuvenergiat tuleb vaadelda konkurentsivõime ühe tegurina. Tulevikus saab sellest oluline ekspordivaldkond. Põhjamaad on päikese, tuule ja vee-energia kasutamisel ja uurimisel esirinnas.

Mis puutub kemikaalidesse, siis on Põhjamaad juba pikka aega seda valdkonda juhtinud. Samuti kehtib see REACHi kohta. Strateegia REACH on oluline vahend säästliku arengu saavutamiseks ja säilitamiseks. Elluviiduna annab see suurt kasu keskkonnale ja rahva tervisele ning aitab kaasa tervisliku töökeskkonna saavutamisele. Ka tööstus saab REACHist pikas perspektiivis kasu. Tööstusettevõtted saavad tänu erilisele oskusteabele oma tooteid müüa ja konkureerida.

- *Hiljuti toimunud maailma tippkohtumisel Davosis ette kantud 2005. aasta keskkonna säästlikkuse indeksi aruandest ilmneb, et paljud Põhjamaad on maailma kõige keskkonnasõbralikumate seas.*
- *Aruande koostanud Yale'i ja Columbia ülikooli ekspertide hinnangul on Soome, Norra, Rootsi ja Island vastavalt esimene, teine, neljas ja viies puhtaim ning keskkonnasõbralikum riik maailmas. 146 riigis hinnati 21 erinevat keskkonnategurit.*

11. Säästlik areng

Säästlikul arengul, nagu ka Lissaboni strateegial, on kolm sammast: säästlik majanduskasv, jätkusuutlik ühiskond ja jätkusuutlik keskkond.

Säästlik areng eeldab põlvkondadevahelist solidaarsust. Keskkonnapoliitika on selle hea näide. Majanduskasv ja areng peavad olema säästlikud; need ei tohiks järgmiste põlvkondade eest ressursse ära kasutada. See tähendab, et keskkonnasõbralik mõtlemine tuleb juurutada kõigis ühiskonna valdkondades.

Säästlikkus tähendab ka seda, et pensionisüsteemid peavad toime tulema üha väheneva töötajate arvu ja üha suureneva pensionäride arvuga.

Säästlik areng tähendab ka poliitilist solidaarsust. Meil on vaja poliitikat, mis jaotaks majanduskasvu tulemusi nii, et ei suureneks vahed erinevate ühiskonnakihtide vahel. Vahed rikaste ja vaeste sissetulekute vahel peavad vähenema. Säästliku arengu oluline osa on sotsiaalne ühtekuuluvus ning sotsiaalne õiglus nõuab rohkem ja paremaid töökohti.

Lõpetuseks tuleb mainida, et liikmesriikide erinevate piirkondade vahel tasakaalutust tekitav majanduskasv ei ole pikas perspektiivis jätkusuutlik. ELi liikmesriigid peavad vähendama lõhesid piirkondade vahel ja saavutama piirkondade parema ühtekuuluvuse.

12. Riiklikud investeeringud

Põhjamaades on ammune tava kasutada majanduskasvu stimuleerimiseks, töökohtade loomiseks ja elamistingimuste parandamiseks riiklikke investeeringuid. Suured investeeringud haridusse, uurimistegevusse, töötajate teadmiste ja oskuste parandamisse, infrastruktuuri, tervishoidu ja laste eest hoolitsemisse ei ole Põhjamaadele andnud mitte ainult häid konkurentsieeldusi, vaid mõjutanud ka nende riikide majandustsükleid. Makromajanduspoliitika on olnud otsene vahend Põhjamaade õitsengu tagamiseks.

- *Taani, Rootsi ja Soome on riigid, kelle riiklikud investeeringud haridusse on ELis suurimad. Viimase statistika kohaselt on nad esimeste seas: Taani – 8,5% SKPst, Rootsi – 7,66%, Soome – 6,24%, samas kui ELi keskmine on 5,1%.*

Usume, et see peaks Euroopale eeskjuu andma. Majanduse pakkumise poolt reguleerivad tööturu- ja tööhõivepoliitika ei anna iseenesest piisavalt uusi ja paremaid töökohti. Selle saavutamiseks on vaja ka suuremat nõudlust. Lissaboni strateegia vahehindamisel kajastunud peamiselt pakkumispoolt reguleeriv poliitika tuleks tasakaalustada ka sellise nõudlust reguleeriva poliitikaga nagu proaktiivsed investeerimiskavad algses strateegias määratletud olulisematesse valdkondadesse.

Euroopa majanduste omavahelist sõltuvust saab positiivselt ära kasutada. Üle 80% toodete ja teenuste vahetusest toimub ELi sees. Kulutame 1/3 SKPst kaubandusele ELi sees, kuid kaubandusele kolmandate riikidega kulub vaid 1/10 SKPst. Seega on Euroopa-sisene nõudlus väga oluline, vähemalt sama oluline kui eksport. Kuid sisemise nõudluse arendamine on vähene. Sisemine nõudlus langes euroalal sajandivahetuse 4%-lt 2003. aastal väiksemaks kui 1% ja 2004. aastal 1,5%-le.

Seega saaks Euroopa-sisese nõudluse suurendamisega suurendada majanduskasvu ja luua uusi töökohti. Seda tuleb teha targalt ja kooskõlastada investeeringud „õigetes” valdkondadesse. Sellisel moel saame suurendada majanduskasvu ühe protsendipunkti võrra aastas, s.o praeguselt kahelt protsendilt aastas kolmele. See tooks meie kodanikele palju kasu, eriti seoses tööhõivega. Nü saaks 2010. aastaks luua kuni viis miljonit uut töökohta.

Selline „lisakasv” ja uued töökohad on saavutatavad mitme proaktiivse majanduspoliitikaga. Vaja on parandada siseturgu, alandada intresse, kasutada kogu ELi eelarvet ja teha tarku investeeringuid valdkondadesse, millel on kauakestev mõju kasvutempole – uurimis- ja arendustegevus, haridus ja laste hoolekanne. Valemi võti on investeeringute koordineerimine ja ajastus. Kui teha neid üheaegselt kogu Euroopas, võidavad sellest kõik riigid.

Investeeringusenaariumi keskne osa on seega investeerimiseks õigete valdkondade leidmine ja koordineerimine. See tähendab, et tegemist pole mingil juhul traditsioonilise Keynes’ minnalaskmispoliitikaga.

Taani majandusteadlased on teinud arvutusi, mis näitavad, et selline tegutsemine ja investeerimine suurendab majanduskasvu ja vähendab töötust järgmiselt:

Praegune stsenaarium (EL-15)

	2004	2005–2006	2007–2008	2009–2010
SKP kasv (%)	2,2	2,3	2,4	2,4
Ekspordi kasv (%)	7,0	6,3	5,7	5,7
Tööhõive perioodi lõpus (%)	64,7	65,4	66,3	67,1
Töötus perioodi lõpus (%)	8,1	7,9	7,8	7,8
Eelarve tasakaal perioodi lõpus (% SKPst)	-2,7	-2,3	-1,8	-1,2
Inflatsioon (eratarbimise deflaator)	1,9	1,9	1,8	1,8

Suurema majanduskasvu stsenaarium (EL-15)

	2005–2006	2007–2008	2009–2010
SKP keskmine kasv (%)	3,2	3,1	3,1
Ekspordi kasv (%)	7,8	6,7	6,8
Tööhõive perioodi lõpus (%)	66,2	67,6	68,8
Töötus perioodi lõpus (%)	7,3	6,9	6,7
Eelarve tasakaal perioodi lõpus (% SKPst)	-2,0	-1,0	0,1
Keskmine inflatsioon (eratarbimise deflaator)	2,1	2,2	2,0

Kokkuvõtteks

Euroopa on ristteel. Majanduskasv on peatunud ja on selge, et reformide tempo on liiga aeglane. Töötajate protsent tööealisest elanikkonnast on seatud eesmärkidest madalam ja liiga palju inimesi otsib tööd. Euroopa kasvu-, tööhõive-, sotsiaalse ühtekuuluvuse ja keskkondliku üleoleku strateegia – Lissaboni strateegia – on praegu vahehindamisel. See tuleb taaselustada. Oluline on, et see koguks jõudu, muutuks kiiremaks ning et seda rakendatakse kogu Euroopas.

Arvamusi, kuidas seda teha, on palju. Kas tuleks järgida kogu strateegiat kui tasakaalustatud lähenemist meie probleemidele? Või tuleks seda kärpida, et majandus ja konkurentsivõime oleksid prioriteedid ja strateegia teised sambad jätta paremaid aegu ootama? Need on hetkel Euroopas peamised küsimused.

Põhjamaade kogemused ja mudel näitavad, et valikut ei ole: Euroopa õitseng saabub vaid siis, kui kombineeritakse majanduslik, sotsiaalne ja keskkondlik kõrgtase, järgitakse Lissaboni strateegiat ning rakendatakse seda nii, et selle sambad toetavad üksteist.

Majandusteadlased, otsustajad ja poliitikud kogu Euroopas nõuavad paindlikkust töötajate, tööturu, tööstuse ja avaliku halduse osas. Neist enamiku jaoks on soovitud paindlikkus turvalisuse vastand. Kuid Põhjamaade mudel näitab, et need kaks mitte ei välista, vaid täiendavad teineteist. Tegelikult toimib Põhjamaade mudel just poliitikavaldkondade komplementaarsuse kaudu. See kasutab neid proaktiivselt ja progressiivselt. See lõikab neist kasu.

Põhjamaade mudeli loojad olid peamiselt sotsiaaldemokraadid koostöös ametiühingutega. Kuid aja jooksul on ka teised poliitilised parteid hakanud seda toetama. Põhjamaade kogemustest saadud õppetunnid on selged:

- Kõrget tootlikkust ja sissetulekute võrdsust saab kombineerida positiivselt;
- Aktiivse tööturupoliitikaga saab vähendada kahe töökoha vahel tööotsimisele kulutatud aega tunduvalt;
- Tugev kahekõne tööturu osapoolte vahel tagab stabiilsed suhted töötajate ja tööandjate vahel;
- Tööturu paindlikkus ja turvalisus ei välista teineteist, vaid on teineteise eeldusteks;
- Elukestev õpe, koolitus ja töötajate oskuste arendamine on konkurentsivõimelise ja dünaamilise tööjõu võtmetegurid;
- Naiste kaasamine tööjõudu on keskne tegur jätkusuutliku õitsengu saavutamisel;
- Avatud ja kaasav tööturg on ainuke võimalus toime tulla Euroopa ees seisvate demograafiliste väljakutsetega;
- Progressiivsed keskkonnaalased seadused ja nõuded võivad tekitada „esimesena startija” eelised ja parandada konkurentsivõimet;
- Proaktiivne, tark ja koordineeritud investeerimine võib kannustada majanduskasvu madala nõudluse perioodil.

Loodame, et Põhjamaade kogemused annavad indu Lissaboni strateegia taaselustamiseks. Need on tõendiks sellele, et strateegia püüdlused ei ole mitte ideaalid, vaid täiesti realistlikud ja realselt saavutatavad.